

VESZÉLYEZTETETT ÖRÖKSÉG,  
VESZÉLYEZTETETT KULTÚRÁK  
A MOLDVAI CSÁNGÓK



# A Magyarságkutatás könyvtára

•XXIX•

Alapító szerkesztő

JUHÁSZ GYULA

Sorozatszerkesztő  
DIÓSZEGI LÁSZLÓ

**Veszélyeztetett örökség,  
Veszélyeztetett kultúrák**

# **A MOLDVAI CSÁNGÓK**

**Szerkesztette  
DIÓSZEGI LÁSZLÓ**



**Budapest  
2006**

A közölt tanulmányok  
2005. április 14–15-én Budapesten,  
valamint 2006. június 1–2-án Bákóban és Pusztinán  
a Teleki László Alapítvány által megrendezett  
*Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák. A moldvai Csángók*  
című nemzetközi tudományos konferencián hangzottak el.

Olvasószerkesztő:  
CSÁSZTVAY TÜNDE

Meinolf Arens tanulmányát fordította:  
Dr. Valkó Péter, Dr. Hunyadi Gábor, Dr. Jacsman János és Peter J. Guha.  
A fordítást lektorálta: Mihály Krisztina.

A 2005. évi egyházi kerekasztal román szövegrészeit Lázok Klára,  
a 2006. évi egyházi kerekasztal román szövegrészeit valamint Varga Andrea  
*A moldvai magyar római katolikusok oktatásának kérdései és a helyi  
közigazgatás 1859–1920 között c.* tanulmányát László Réka fordította.

A kötet megjelenését  
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma  
támogatta



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG  
MINISZTERIUMA

ISBN 963 7081 12 7

# Tartalomjegyzék

<i>† Tóth István György: A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a 17. században</i>	11
<i>Perka Mihály: Szabófalvi események</i>	19
<i>Tánczos Vilmos: A moldvai csángók asszimilációja történeti perspektívában (szempontok, források, kutatási feladatok)</i>	27
<i>Meinolf Arens: Néhány megjegyzés a moldvai csángók múltjáról és jelenlegi helyzetéről</i>	47
<i>Varga Andrea: A moldvai magyar római katolikusok oktatásának kérdései és a helyi közigazgatás 1859–1920 között</i>	71
NYELVÉSZET	
<i>Pusztay János: Veszélyeztetett nyelvek – veszélyeztetett népek</i>	79
<i>Bodó Csanád: A magyar nyelvpolitika és nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában</i>	89
<i>Szilágyi N. Sándor: Nyelvi jogok, egyházi nyelvhasználat. A magyar nyelvű mise kérdése Moldvában</i>	107
EGYHÁZ – VÉLEMÉNYEK	
<i>Anton Coșa: A moldvai csángók Isten szeretettermében</i>	115
Egyházi kerekasztal – Budapest, 2005. április 15.	119
Egyházi kerekasztal – Bákó, 2006. június 1.	125
EGYHÁZ – ELEMZÉSEK	
<i>Pogár Róbert: A Vatikán és a Nemzeti Kisebbségek</i>	139
<i>Kinda István: A pap helye a lokális társadalom életében</i>	147
<i>Varga Andrea: Moldvai katolikusok a Vatikán és a Szekuritáté között</i>	157
A CSÁNGÓ TÁRSADALOMRÓL	
<i>Iancu Laura: Alternatíva vagy determináció? Töprengések a csángó értelmiség egyéni és közösségi szerepmeghatározottságáról</i>	165

<i>Lajos Veronika: Modernizáció és társadalom a moldvai csángó közösségekben: kérdésfelvetések a migráció témakörében</i>	177
<i>Borbáth Erzsébet: A moldvai csángók székelyföldi iskoláztatásának eredményei, társadalmi hatása</i>	185

#### KONFLIKTUSOK ÉS FORRÁSAIK

<i>Cornel Borit: A nehezen megoldható konfliktusok alaprajza. Elméleti elemzés a csángók identitáskonfliktusáról a román nemzetállami keretek között</i>	195
<i>Tampu Ferenc: Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról a 20. század fordulóján</i>	201
<i>Gazda Árpád: A moldvai csángók a román sajtóban</i>	219
<i>Gazda Klára: Tárgyi kultúra és identitás a moldvai katolikusoknál</i>	227

## Modernizáció és társadalom a moldvai csángó közösségekben: kérdésfelvetések a migráció témakörében

A modern román állam születése a 19. század második felében történt meg a román fejedelemségek, Moldva és Havasalföld egyesítésével. A század Európaszerte a nemzetek államszerveződésének „hőskora”,<sup>1</sup> a manapság Benedict Anderson nyomán „elképzelt politikai közösség”-ként értelmezett modern nemzetfogalom<sup>2</sup> létrejöttének időszaka volt. A hódító útra indult nemzeti ideológia mellett azonban a Hohenzollern Károly vezette Román Királyságnak két másik kihívással is szembe kellett néznie: **1.** a modernizáció és korszerűsítés kérdésével, valamint **2.** a románok és „mások” közötti viszonyok és kapcsolatok meghatározásának problematikájával.<sup>3</sup>

A modernizáció folyamata szoros összefüggésben áll a szekularizáció jelenlétével,<sup>4</sup> hiszen a modern állami intézmények létrejötte egyet jelentett az ortodox egyházi tulajdon (ideértve mind az anyagi, mind a szellemi javakat is) egyesítésével és hivatalos keretek közé szorításával, illetve lehetőséget biztosított a nyugati rítusú felekezetek államilag elfogadott egyházszerzetének kialakításához.<sup>5</sup> Már ekkor felmerült a román állam „köztes” állapotának, a „ke-

1 GYÁNI 2003: 6.

2 A nemzet „elképzelt politikai közösség – és gondolatban teremtett, mivel természeténél fogva egyaránt korlátozott és szuverén... *Elképzelt*, hiszen legtöbb társukat még a legkisebb nemzet tagjai sem fogják soha megismerni, nem fognak velük találkozni, vagy egyáltalán hallani róluk, mégis mindegyikük tudatában él saját lelki közösségük képze.” (ANDERSON 1991: 6, fordította L. V.; lásd még pl. SMITH 2004: 21–42.)

3 BOIA, 1999: 13.

4 A modernizáció fogalma alatt Nyugat-Európából elterjedő összetett gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális változásokat értek, a szekularizáció mint a szent és a világi terek elválasztását megragadó folyamattal összefüggésben, aminek kialakulásához a nacionalizmus és egyéb modern európai eszmék, az állam valamint az újonnan megfogalmazódott szociális elvárások rendszere is hozzájárult. A szekularizáció és modernizáció kapcsolatának bővebb kifejtését, illetve kereslet-kínálat alapú megközelítését lásd Ronald INGLEHART–Pippa NORRIS: *Sacred and Secular, Religion and Politics Worldwide*. 2004.

5 A román ortodox egyház 1864-ben nyerte el függetlenségét. A Román Királyság-beli római katolikus érsekséget 1883-ban alapították Bukarestben, majd 1884-ben Iași-ban püspöksé-

let-nyugat közöttiség” feloldásának problémája: **1.** a nyugati civilizációs vívmányok átültetése a román gyakorlatba vagy **2.** a belső fejlődés ütemének követése.

Az első világháborút követően a megnövekedett területtel bíró államban az „újjaépítés és egyesítés” programnak megfelelően a román nemzeti törekvések már nem az egységes állam megteremtését célozták,<sup>6</sup> hanem homogén nemzet és közös nemzeti ideológia létrehozására tettek kísérletet.<sup>7</sup> A kisebbség–többség-problematikán túl, az annak feloldására is hatni kívánó nagyhatalmi nyomás és a világpolitikától való függőség, a király és a politikai pártok kapcsolatának alakulása szerint változó belpolitikai bizonytalanság, a lakosság súlyos szociális problémái uralták a román politikai, gazdasági és társadalmi közélet legfontosabb színtereit.<sup>8</sup> Ez tulajdonképpen a modernizáció kérdését, a belpolitikai és a nemzeti egységesítést, valamint az új román nemzetállam életrevalósága külpolitikai elismertetésének nehézségeit körvonalazta.

A két világháború között Románia továbbra is megőrizte alapvető agrárjelleget, amit részlegesen a kommunizmus alatti kényszerített iparosítás változtattott meg. A rendszerváltozást követően a kapitalista gazdasági struktúra, illetve az eszmék és a munkaerő szabad áramlásával új irányt vett a modernizáció és társadalom kapcsolatának kérdése, hiszen a belső migráció (ingázás, városiasodás) a globalizációval összefüggésben országok közötti rendszeres vándorlássá, illetve időleges vagy végleges kitelepedéssé alakult.

Az 1980-as években Románia migrációs potenciálja ugrásszerűen megnőtt, ami egyaránt magában foglalta a politikai okokból távozókat és a román gazdasági-társadalmi életlehetőségekkel elégedetlenkedőket is.<sup>9</sup> A politikai depresszió miatt elsősorban német és magyar nemzetiségűek, de románok is egyaránt elhagyták az országot a „nyitáskor” és az azt közvetlenül megelőző időszakban.

---

get hoztak létre. A reformátusok egészen 1887-ig önálló misszióval rendelkeztek Moldvában, Szászokton (Sascut-Sat) és Visontán (Vizantea), amikor is Bukarestben külön romániai egyházmegye és esperesi fennhatóság alá rendelték a kálvinista egyház különböző egységeit. (MIKECS 1989: 235–241.)

6 Ez gyakorlatilag egyrészt a mindennapi életszükségletek kielégítését biztosító tevékenységek újbóli működéskéhez nélkülözhetetlen alapok megteremtését jelentette, valamint a háború alatt romba dőlt épületek helyreállítását, másrészt az új tartományok közötti hatékony együttműködés kialakítását és a területek gazdasági, politikai, társadalmi és adminisztratív beillesztését az átalakult állami struktúrába. (DURANDIN 1998: 224.)

7 HORVÁTH 2003: 34.

8 I. m. 29.

9 Számukra Magyarország sok esetben csak egy állomás volt, az első lépcsőfok, ahonnan továbbléphettek a nyugat-európai országok irányába.



A Románia egész területéről külföldre áramló munkamigráció manapság is általános jelenség, így érinti a moldvai csángófalvakat is.<sup>10</sup> Moldva a Keleti-Kárpátokon túl helyezkedik el, a térség arculatát meghatározó Prut és Szeret folyók völgyében. Egyik fontos jellegzetessége, hogy évszázadokon keresztül a közelből érkező vallási, politikai és társadalmi üldözöttek „menedékeként” funkcionált. A moldvai faluközösségek a be- és kivándorlás, illetve a belső munkamigráció jelenségének kezelésére hagyományos megoldásokkal rendelkeztek, amik azonban a 20. század végi és 21. század eleji modernizáció, illetve globalizáció határozott ütemű előretörésével új formákat öltenek.

Ezúttal mindössze a figyelmet szeretném felhívni néhány fontos közelítésmódra és jelenségre, amelyek befolyásolhatják a moldvai csángók külföldre irányuló migrációjával kapcsolatos társadalomtudományi, néprajzi-kulturális antropológiai kérdéscsoportjainkat, illetve válaszainkat. Először is kezdeném a legfontosabbal az asszimiláció problémájával. A magyar nyelvű társadalomtudományi és közgondolkodás alapvető részét képezi napjainkban is a kárpát-medencei és moldvai magyar eredetű közösségek asszimilációs folyamatának megjelenítése negatív előjelű és az össznemzeti érdekeket sértő nemzetfogyás irányába mutató változásként. Ennek megfelelően a moldvai csángókról formált összkép legáltalánosabb típusa a romantika korából örökölt, napjainkra közhelyszerűvé vált mítoszra emlékeztet: elhagyatott, nehéz sorsú, római katolikus, ősmagyar népcsoport, aki elnyomó, sokszor „csángókból” átnevelt „janicsár” papjainak köszönhetően hamarosan beolvad a románok tengerébe.<sup>11</sup> A tudományos-politikai elit hajlamos az asszimiláció jelenségét általános romlasként (depravációs folyamatként) értelmezni, ami egyoldalúvá és egyirányúvá teszi a változásokhoz igazodó közösségi és egyéni alkalmazkodási mechanizmusok komplex rendszerét.<sup>12</sup> Az asszimiláció „*depravációs olvasata*” alapvetően preconcepciókra épülő viszonyulás, ami nem veszi tudomásul, hogy a hasonulás folyamata mindig az adott korszak szociokulturális változásaira és ki-

10 A munkaerő-felesleg elsősorban Nyugatra (Olasz-, Spanyol- és Németországba) és Magyarországra vándorol, vagy Izraelben keres munkát. (POZSONY 2005: 178.)

11 „A plébános, Ion Ghergu, csángó származású, huszti férfi. Magyarul egy szót sem tud. Öntudatosan román. Minden tette, lépése, építése öntudatosságát igazolja.” (DOMOKOS 2001: 165.) Említhető még a híres-hírhedt moldvai püspök példája: „*Mihail Robu, aki – bár szabófalvi csángómagyar származású – magyarul csak gyengén tud és sohasem beszél. Pedig apját még Rabnak hívták, s anyja mit sem tudott románul.*” I. m. 225. Mindazonáltal Robu püspök személyének eltérő megítélésével is találkozhatunk a két világháború között. A Bákó környéki falvakban időnként magyar misét celebráló józseffalvi plébános, Németh Kálmán elmondása szerint a püspök szemet huny tevékenysége felett, miközben önvédelmi álláspontra helyezkedik: „ha azonban meggyűjti a baját [t. i. Németh Kálmán] én őt meg nem védhetem”. (VINCZE 2005: 210)

12 BICZÓ 2005: 36–41.

hívásaira adott közösségi, illetve egyéni válaszok, túlélési stratégiák összessége.<sup>13</sup> Azt gondolom, hogy ennek tudatában érdemes az asszimiláció kérdésével foglalkozni: a moldvai csángó közösségek nyelvi és kulturális hasonulás esetében, a román nemzeti identitás fokozódó térnyerésének vizsgálatakor.

A modernizáció gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai változásokat is generál, amelyek szervesen összekapcsolódva kölcsönösen formálják a strukturális viszonyokat. Az idegen kultúrával való találkozások számának növekedése konfliktusokat eredményez, krízishelyzeteket teremt, új fajta alkalmazkodási modellek kialakítását követeli, a normavesztés veszélyével fenyeget,<sup>14</sup> amit a normák átértékelődésének is nevezhetnénk. A népi kultúrától való eltávolodás, a mezőgazdasághoz kapcsolódó gazdasági-kulturális szerkezet megbomlása és az asszimilációs tendencia fokozódásának összekapcsolása valós lehetőségeket tükröz, ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a gazdasági migrációt alapvetően a román társadalom által közvetített mobilizációs késztetés és készség táplálja. A tradicionális kultúrában élő társadalom ön maga termeli újra és újra a közösség és az egyén identitását, miközben különböző ellenőrző mechanizmusok segítségével folyamatosan közösségi felügyelet alatt tartja tagjait. Ez esetben a szegény, illetve a büntetést meghatározó szankciók szabják meg a társadalmi szintéren elfogadott és rendszeresített normák követésének paramétereit, a külső tekintélynek való engedelmességet.<sup>15</sup> A földműveléssel együtt járó gazdasági és társadalmi rendszer átalakulásával, illetve a megszokott élet hátrahagyásával az egyén azonosságtudata is újraértékelődik, az individuum új énkép kialakításával alkalmazkodik az aktuális helyzethez. A felkínált életstratégiák megsokszorozódása választási lehetőséget biztosít, és az elsősorban a túlélés ösztönétől vezérelt egyén a számára kedvezőbb, rendszerint társadalmi státusza megváltozásával járó gazdasági körülményekhez igazodik.

A moldvai csángók a legutóbbi időkig a premodern önazonosság mentén különböztették meg közösségeiket a környezetüktől. Ez alapvetően a nyelvhasználat, a vallásgyakorlás és a hagyományos folklóranyag köré szerveződött. A tradicionális életformából való kiszakadás a premodern csángó identitásképlet átalakulását eredményezi, a megváltozott környezeti hatásokon túl annak köszönhetően, hogy a nemzeti keretekben való gondolkodás továbbra is a posztmodern szellem szerves részét képezi.

Lujzi Kalagor (Luizi Călugăra) Bákótól néhány kilométerre elhelyezkedő, kö-

13 I. m. 32, 36, 41.

14 PETI 2005: 161.

15 KOTICS 1999: 56.

rülbelül 2500-3000 főt számláló falu.<sup>16</sup> A Kalagorból Nyugatra vándorolt és általában nyaranta hazalátogató egyének, illetve családok közül sokan itthon és maguk között külföldön is automatikusan románul beszélnek, és romának vallják magukat, hiszen egyfelől így utólag átírhatják a szülőföldön ért sérelmeket, másfelől megfelelnek a kor „követelményeinek”, látszólag nemzeti identitást vesznek fel. Ehhez az is hozzájárulhat, hogy a magyar nemzeti önzonoság nem jelenik meg valódi alternatívaként, választásra érdemes lehetőségként a döntéskor, hiszen annak nincs létjogosultsága a migráló személy új közegében.<sup>17</sup>

Továbbá a következő szempont a kutatási eredményeket nagy mértékben befolyásoló másik tényező, a társadalomtudományok módszertani megközelítése, ami jelen esetben az énikus pozíció kialakítását, a szinkron vizsgálatokat és az eredmények analitikus, értelmező feldolgozását jelenti. Az egyéni életutak nyomon követésének alapvető módszere az élettörténetek interjú formában történő összegyűjtése, ami a kulturális alkotásként értelmezett életpálya egyes elemeinek a kutatás vagy egyéb szituáció során konstituálódó szimbolikus megjelenítése.<sup>18</sup> Az élettörténet az egyén identitásának és a különböző „sorseseemények” legitimációjának egyik látványos és érzékletes megnyilvánulása, de „azt aligha állíthatjuk, hogy önzonoságunk elbeszélői tevékenységünk pusztá terméke volna.”<sup>19</sup> Ha a kutató, kevésbé ragaszkodva az interjúk informatív és leíró vezérfonalához, szabad utat enged az egyéni élettörténetek elbeszélésének, akkor az gyakorlatilag az elbeszélő jelenből szemlélt és adott szituációból visszatekintve szelektált, a narratív konvenciók alapján felépített, a jelent legitimáló élményhalmazává válik.<sup>20</sup> A fókuszpont a vándorlás történetének szóbeli megfogalmazása (például a motivációk ábrázolása, maga a ván-

16 A település jelenleg *comuna*, ami azt jelenti, hogy maga Lujzi Kalagor (Luizi Călugăra) az Osebiți nevű területtel egy közigazgatási egységbe tartozik. Így a lakosságszám is durván 2000 fővel emelkedik. A 2002-es statisztikai adatok szerint nemzetiségi szempontból a két falu 4590 lakosa közül mindössze 5 fő vallotta magát magyarnak, 9 ember csángónak és a többi 4576 pedig romának. Római katolikus 4527 fő, ortodox 50, adventista 11, ágostai hitvallású 1 és görög katolikus 1 személy.

17 Természetesen meg kell különböztetnünk azt az esetet, amikor a külföldre utazó személy először időlegesen Magyarországon telepszik le, hiszen ez táptalajt biztosíthat a magyar nemzeti identitás kialakulásához. Vagy épp ellenkezőleg, ellenérzést válthat ki a magyar öntudat elsajátításával szemben.

18 NIEDERMÜLLER 2005.

19 Tengelyi László vezette be a *sorseseemény* fogalmát azon történetek megragadására, amelyek a nyitott, egyéni szituációkban megfogalmazódó és a potenciális értelemképződmények halmazából táplálkozva folytonosan változó önzonoság fordulópontjait jelenítik meg az élettörténet elbeszélése során. (TENGYELI 1998: 21–43.)

20 KOVÁCS—MELEGH 2000: 94.

dorlás folyamatának elbeszélése), ahol a megjelenítés mikéntje, az elbeszélés struktúrája, a gondolkodásformát, a kulturális és ideológiai sajátosságokat mutatja, míg a tartalom a társadalmi viszonyokat és az egyén önmeghatározását láttatja az értékelő megjegyzések és normatív kijelentések soraiban. Az elbeszélésekben téma és megfogalmazási mód szerint elkülöníthető narratív egységek alapján különböző migránsnarratívák alakíthatók ki, például az életminőség-, az életrszakaszváltás; a tradicionális szociális minta narratívái; az etnicitás narratívái; a politikai menekült narratíva.<sup>21</sup> Az egyéni élettörténetek a külső szemlélőnek és a hazai közösségnek kifelé történő megfogalmazása eltér a személyes szinttől, az élettapasztalatok belső értékelésétől, hiszen a családi és a falubeli elvárások megfelelésre és sikertörténetek kialakítására kényszerítik az egyént.<sup>22</sup> (Ennek egyik látványos példája a státuszszimbólumként értelmezhető házépítés.) Ugyanakkor a két szint közötti különbség a megjegyzésekben és a normatív közlésekben érthető tetten.

Harmadik pontként fogalmazódik meg az az elképzelés, hogy a moldvai csángó szociokulturális realitás hasonló a modern diaszpórákhoz kapcsolódó európai transznacionális térhez. Az utóbbiak rendszerint transznacionális közösségek, amelynek tagjai számára már nem választási kényszerként tételeződik az asszimiláció vagy az etnikai kisebbség kulturális örökségének megtartása, hiszen a modern kommunikációs eszközök segítségével problémamentesen valósulhat meg a mindkét kulturális közegben való egyidejű jelenlét.<sup>23</sup>

A transznacionális terek napjainkban Európa-szerte formálódó valóságok, amik átírták a modernitás hatására meghatározott keretekbe foglalt társadalmi viszonyok tér- és időbeli szerveződését, a társadalmi emlékezetet és kollektív identitáskonstrukciókat. A modern identitásmodellek adott geográfiai határokkal bíró, illetve a „mi” és az „ők” megkülönböztetésére építő kulturális valósághoz kötődnek, önmaguk fenntartását és újratermelését szolgálják. A társadalmi mobilitás változásával (például a globális gazdaság és pénzügyi világ, a technika globalizációja, a migráció átértelmeződése időleges, bármikor módosítható tartózkodássá), és a transznacionális életformák terjedésével ez az identitás-felfogás azonban már nem biztosít megfelelő értelmezési kereteket, hiszen a különböző területek (valós vagy szimbolikus terek) és kulturális valóságok közötti állandó mozgással az egyén sikeressége már adott lokalitáshoz kötődő szociokulturális környezetben való helytállás, és nem az egy és kizárólagos identitás megfelelő alkalmazása mentén fogalmazódik meg.<sup>24</sup>

21 I. m. 96–97.

22 NIEDERMÜLLER 2005: 60.

23 SIK 2000: 160.

24 NIEDERMÜLLER 2005: 59–64.

A moldvai csángóközösségek kimaradtak a magyar nemzetépítés folyamatából,<sup>25</sup> de nem vállaltak jelentős szerepet a román nemzeti identitás létrejöttében sem, így szociokulturális valóságukat kultúrák közöttiség jellemzi, a csángó–román–magyar kulturális sajátosságok egyéni színezetű hálózata, amelyben az egyes lokalitásokhoz más-más viszonyt alakítanak ki. A transznacionális tér jelenléte magyarázhatja azt is, hogy a moldvai csángó közösségekben nem a szinguláris identitás, hanem a szituációfüggő önazonosság a meghatározó, a legalapvetőbb szabályozórendszer, a vallási hagyományok alapjaira épülve. Ebben a környezetben az asszimilációs változások többirányúsága (a befogadás aktusa és a „valaminek, valami máshoz történő hasonlóvá válása”) és a közvetlenül hozzákapcsolódó folyamatoknak (akkulturáció, akkomodáció, adaptáció és integráció) az asszimiláció egyes aspektusait megvilágító funkciója<sup>26</sup> felhívja a figyelmet a különböző helyszíneken formált és megélt valóságok közötti átjárhatóságra és ezek mobilis alkalmazására is a migrációban résztvevő egyének kulturális és etnikai identitásának kutatásakor. Érdemes ezt a jelenséget, a transzkulturális háló eleve adott jelenlétét figyelembe venni a moldvai faluközösségből elvándorolt, de rendszeresen hazalátogató egyének, az időlegesen vagy véglegesen visszaköltözöttek, és az otthonmaradottak közötti társadalmi-kulturális kapcsolatok kutatásakor, az új identitásképletek megfogalmazásakor és a valláshoz való viszony alakulásának vizsgálatakor.

## IRODALOM

ANDERSON, Benedict 1991: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, Verso.

*Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*. I–II. Szerk., bev., jegyz. Benda Kálmán. Budapest, 1989, Magyarországtudató Intézet, (2. kiad.: Budapest, 2003, Teleki László Alapítvány).

25 A moldvai települések magyar származású, egyházi és világi hivatalokban vezető szereppel bíró rétege már a 17. század folyamán asszimilálódott a moldvai magyarság széles paraszti bázisát hagyva maga mögött. S a 19. századi értelmiség hiányában a moldvai magyar lakosság nem került kapcsolatba a nyugaton formálódott eszmei áramlatokkal és politikai-gazdasági változásokkal, nem vett részt az államalkotásban és a nemzetépítésben. (ARENS–BEIN 2004: 114.) Nemzet és nemzeti identitás szervesen összetartozó jelenségek, így az egységesített, körülhatárolt közösségi tudat kollektív formájának kialakítása nem következett be a moldvai magyarok között. (KÁNTOR 2001: 15 – Lásd még pl. BENDA 1989: 40; HALÁSZ 1999: 34; POZSONY 2005; TÁNCZOS 2003: 61)

26 Ezek a folyamatok azonban nem leírják, hanem körülölelik az asszimiláció fogalmának szűkebb értelmezési tartományát és társadalomtudományi mozgásterét. (BICZÓ 2004: 23–31)



- BICZÓ Gábor 2004: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.; 2005 *A szórványkérdés transznacionális dimenziói és a magyar szórványkutatás*. In: ILYÉS ZOLTÁN–PAPP RICHÁRD: *Tanulmányok a szórványról*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 21–42.
- BOIA, Lucian 1999: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion.
- DOMOKOS Pál Péter 2001: *A moldvai magyarság*. Budapest, Fekete Sas Kiadó.
- DURANDIN, Catherine 1998: *A román nép története*. Budapest, Maecenas Könyvek.
- GYÁNI Gábor 2003: *Posztmodern kánon*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- HALÁSZ Péter 1999: Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásának vizsgálatához. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. H. n. [Budapest], é. n. [1999], Teleki László Alapítvány, 33–53.
- HORVÁTH Andor (vál., ford., előszó) 2003: *Tanúskodni jöttem. Válogatás a két világháború közötti román emlékirat- és naplóirodalomból*. Kolozsvár, Kriterion.
- INGLEHART, Ronald–NORRIS, Pippa 2004: *Sacred and Secular, Religion and Politics Worldwide*. Cambridge.
- KÁNTOR Zoltán 2001: Az identitás kapcsán. *Provincia*, 2001. II/11. 15.
- KOTICS József 1999: Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. H. n. [Budapest], é. n. [1999], Teleki László Alapítvány, 55–67.
- KOVÁCS Éva–MELEGH Attila 2000: „Lehetett volna rosszabb is, mehetünk volna Amerikába is.” Vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In: SIK Endre–TÓTH Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 93–151.
- MEINOLF, Arens–BEIN, Daniel 2004: Katolikus magyarok Moldvában. In: ROSETTI, Radu–ARENS, Meinolf–BEIN, Daniel–DEMÉNY Lajos: *Rendhagyó nézetek a csángókról*. Szerk., előszó Miskolczy Ambrus. Budapest, 2004, ELTE Román Filológiai Tanszék–Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 111–156.
- MIKECS László 1989: *Csángók*. Repr. kiad. Szerk. Kovách Aladár. Budapest, Optimum Kiadó. (1. kiad. Budapest, 1941, Bolyai Akadémia. /Bolyai Könyvek./)
- NIEDERMÜLLER Péter 2005: Transznacionalizmus: elméletek, mítoszok, valóságok. In: KOVÁCS Nóra–OSVÁT Anna–SZARKA László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet évkönyve 4. Budapest, Bállassi Kiadó, 52–66.
- PETI Lehel 2005: Vallási mozgalom a Bákó környéki falvakban. In: KINDA István–POZSONY Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 157–192.
- POZSONY Ferenc 2005: *A moldvai csángó magyarok*. Budapest, Gondolat Kiadó–Európai Folklor Intézet.
- SIK Endre 2000: Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In: SIK Endre–TÓTH Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 157–184.
- SMITH, Anthony D. 2004: A nacionalizmus és a történészek. In: KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Rejtjel Kiadó, 21–42.
- TÁNCZOS Vilmos 2003: *Csángó reneszánsz? Korunk*. Kolozsvár, 2003. szeptember, 61–73.
- TENGELYI László 1998: Élettörténet és önazonosság. In: Uő: *Élettörténet és sorseseemény*. Budapest, Atlantisz, 13–48.
- VINCZE Gábor 2004: *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Budapest–Kolozsvár, Teleki László Alapítvány–Erdélyi Múzeum Egyesület.